

Over de culturele betekenis van vogels in wezen en tijd Vogels als boodschappers

Zelf heb ik me vaak herkend in de rondborstige bakker van W.G. van de Hulst uit 'In den Soeten Suykerbol', die 's ochtends op weg naar zijn werk als betoverd kon luisteren naar de vroege ochtendzang van de lijster of de Boomleeuwerik. De ambachtsman verscheen regelmatig te laat op zijn werk, getroffen als hij was door de paradijselijke klanken van de vogels. "Die tijd bestaat niet meer", hield ik mezelf voor, ondanks het feit dat vogels nog steeds fantastisch zingen. De tijd van romantische verwondering is voorbij. Alles heeft tegenwoordig een oorzaak en verdient een verklaring, zo lijkt het wel. Simpelweg genieten lijkt uit den boze. Cultuurfilosoof Ton Lemaire geeft in zijn net verschenen boek 'Op vleugels van de ziel' echter onomwonden te kennen dat oprechte begeestering voor vogels niet iets is om je over te schamen.

Lemaire heeft een dikke pil geschreven over hoe vogels door alle tijden en culturen heen zijn afgebeeld en welke betekenis ze hadden voor de toen levende mens. Zijn onderzoeksveld is zo breed en zo veelomvattend, dat zijn missie wel gedoemd lijkt te mislukken. Gelukkig heeft Lemaire niet de pretentie volledig te zijn en mede daardoor is hij er in geslaagd een respectabel aantal historische en cultureel verantwoorde weetjes over de vogelwereld naar voren te brengen.

De cultuurfilosoof richt zijn aandacht vooral op de symbolische betekenis van vogels: hoe ze zijn afgebeeld; welke culturele betekenis ze hadden; welke verhalen deden over vogels de ronde? Daarbij kiest hij nadrukkelijk voor een benadering, die niet uitgaat van wat wetenschappelijk juist is. Lemaire beoefent geen ornithologie, maar etno-ornithologie. Bij hem staat de culturele betekenis van vogels centraal en dat levert een boeiende verhandeling op over hoe de mens naar vogels kijkt en welke betekenis hij aan deze dieren hecht.

Vogels hebben altijd een positieve betekenis gehad voor de mens. Doordat ze kunnen vliegen, kunnen ze zich ontworstelen aan de zwaartekracht en daardoor functioneren ze, althans volgens menige oude beschaving, als een boodschapper tussen de mens en de goden. Vogels zijn ook vaak afgebeeld als een symbool van de menselijke ziel; als een symbool van het verlangen naar het hogere of van de menselijke zoektocht naar vrijheid. Geschriften van Plato en Goethe plus veel anderen getuigen daarvan.

Tegenwoordig is er veel empirische kennis over vogels, waardoor ze volgens Lemaire 'gewoner' zijn geworden. Niet langer worden ze algemeen gezien als verkondigers van voorspoed en geluk. Vogels zijn vandaag de dag, volgens Lemaire, 'onttoverd'. Mensen zijn door de toename van wetenschappelijke kennis lang niet zo gevoelig meer voor symboliek, hoewel de hunkering naar het ongrijpbare, het hogere of hoe je het ook wil noemen, wel degelijk blijft bestaan. In die zin zijn vogels zijn niet langer de boodschappers van de hemel, niet langer de postiljon d'amour tussen de ziel van de mens en het eeuwige geluk in de vorm van een god.

Wat we daardoor missen vertelt Lemaire in ruim 370 bladzijden. Het is een aaneenschakeling van emotionele momenten uit gedichten, liederen, beeldende kunst en literatuur. Bijvoorbeeld over het leed van de mannetjeseend, toen schrijver De Maupassant zijn vrouwtje had neergeknald. Over de zielenroerselen van Mozart, toen zijn lievelingsspreeuw stierf. Over al die componisten die de verbondenheid met de vogelwereld in hun muziek hebben vastgelegd. Of lees hoe de zonnegod Zeus als Zwaan met Leda copuleerde en hoe de Duitse dichter Rilke dat verbeeldde. En over veel, eindeloos veel meer.

Lemaire heeft er goed aan gedaan zijn betoog te ondersteunen met portretten van acht vogelsoorten. Hij vertelt over de Arend (koning der

vogels), de Raaf (onheilsbode), de Zwaan (een betoverend dier), de Koekoek (een profeet), de Nachtegaal (de onsterfelijke), de Veldleeuwerik (de echte blijdschap), de Kraanvogel (de koninklijke) en de Uil (de wijze). Het verhaal over de Veldleeuwerik heeft hij in gewijzigde vorm al in 2005 uitgebracht, maar het past uitstekend in de context van dit boek.

Het opnemen van deze vogelportretten is een goede zaak, omdat Lemaire de neiging heeft in een wat stroeve schrijfstijl zijn opvattingen duidelijk te maken. De vogelportretten bieden hem echter ruimschoots de gelegenheid kwistig met rare weetjes en interpretaties te strooien, waardoor zijn teksten boeiender worden. Dan vertelt hij over de rol van de Raaf in de vogelwichelarij van de Romeinen, die 'keien' waren in het duiden van vogeltekens; over het fenomeen 'witte Raven' of over de mensen uit de oudheid, die er rotsvast van overtuigd waren dat Zwanen hun dood volden aankomen en dan prachtig begonnen te zingen, de beroemde 'zwanenzang'. Als een soort laatste kunstwerk van een kunstenaar.

Laat de bijna wetenschappelijke grondigheid, waarmee Lemaire zijn onderwerpen aanpakt geen belemmering vormen om u al de mooie weetjes toe te eigenen, die hij op dit bijzondere gebied heeft verzameld. Pik er kleine stukjes uit, die u fascineren en laat u meevoeren langs deze schier oneindige weg vol verhalen over hoe de mens zijn verbeelding met hulp van vogels heeft vormgegeven. Dan wacht u een avontuurlijke, boeiende, nooit vervelende reis door tijden en culturen, waarin de beleving van de vogelwereld, die door allerlei empirische onderzoeken op de achtergrond was geraakt, weer in ere wordt hersteld. Is het immers niet zo, zoals Lemaire schrijft, dat 'een mooi zingende vogel de tijd kan doen vergeten door de betovering van zijn melodie'. Hij kan ons vervullen met de volheid en eeuwigheid van het moment', zoals W.G. van de Hulst ook al had begrepen.

Het boek draagt Lemaire's opvatting uit dat in deze samenleving 'onttovering en beheersing samengaan met vervreemding en verlies'. 'Vogels zijn niet langer onze metgezellen, helpers en beschermengelen', sombert Lemaire. Daarin is hij wat mij betreft echter te negatief. Ook goed wetenschappelijk onderzoek draagt onmiskenbaar bij aan meer kennis van vogels en mogelijk ook een betere omgang met vogels. Maar dat maakt Lemaire's pleidooi voor een sterkere beleving van vogels en hun leefwereld, voor herstel van oprechte liefde voor de natuur, niet minder waardevol.

Jan Kuys

Technische gegevens: Ton Lemaire. Op vleugels van de ziel. Uitgeverij Ambo, € 39,95.

Deze bijdrage is een bewerking van een artikel dat in het Haarlems Dagblad is verschenen.